

GAAT DE FNV IN HET OFFENSIEF?

Aanzet tot analyse

Reacties en commentaar welkom!

Jan Verhagen - Januari 2018

jan@verhagen-bakker.nl

Inhoud

Vooraf.....	1
Economische verhoudingen op drift	2
De politiek doet dapper mee.....	5
Het ideologische verhaal van het neoliberalisme	8
Kapitalisme en neoliberalisme bestaan...en hoe.....	10
Enkele conclusies.....	10
Offensief ...tegen de neoliberale brainwash: hard nodig!.....	11
Consumentisme en individualisme	11
Waarom rommelt het zo in de FNV?.....	13

FNV en de race naar beneden: wat zijn de ‘diepere oorzaken’?

Vooraf

Om een ‘offensief tegen de race naar beneden’, zoals de FNV wil, daadwerkelijk vorm te geven, moeten de neuzen één kant op staan. Of ten minste *in grote lijnen* één kant op staan. Daar ontbreekt het de FNV al langer aan. En dat is niet verminderd sinds, in 2015, de voormalige Vakcentrale FNV, FNV Bouw, FNV Bondgenoten en AbvaKabo FNV zijn gefuseerd.

De in 2010 aan het daglicht getreden explosieve conflictstof tikt nog steeds als een tijdbom voort. Je hoeft geen helderziende te zijn om te constateren dat de vage en zwak onderbouwde congresstukken¹ van voorjaar 2017 alles van doen hebben met verschillen van inzicht over de te volgen koers en aanpak. Is dit na het congres van de FNV veranderd? Nee, getuige de teksten die sinds enkele maanden de aanloop naar het FNV-offensief markeren. Dat is de tragiek van de FNV anno 2017-2018.

¹ Met name het MeerJarenBeleidsPlan 2017-2021 en de Congresresolutie.

Jawel, de FNV heeft het woord *analyse* ontdekt. En gebruikt het te pas en te onpas als stoplap voor zwak gefundeerde algemeenheden. Daar waar vele jaren geleden de Industriebond FNV nog gedegen studies als grondslag voor de te volgen koers gebruikte², wordt de huidige FNV vooral gekenmerkt door inhoudelijke en analytische leegte.

In de volgende hoofdstukken een poging om niet alleen te bekritisieren, maar ook bij te dragen aan de noodzakelijke analyse.

Economische verhoudingen op drift

Een belangrijk element achter de race naar beneden wordt gevormd door de veranderde *politiek-economische verhoudingen* van de laatste 35 jaar (1980-2017).

In de eerste 30 jaar na de tweede wereldoorlog beïnvloeden de uitgangspunten van de Britse econoom John Maynard Keynes niet alleen het denken van economen, maar ook het politiek handelen. Het vooroorlogse succes van de 'New Deal'³ in de door crisis geteisterde Verenigde Staten zal daar zeker aan hebben bijgedragen. Keynes pleit voor een sterk sturende invloed van de staat op economie en conjunctuur. In die jaren spreekt men vaak over een 'gemengde economie'⁴: de vrije markt kreeg (bij)sturing van de overheid. De term is later, samen met de Keynesiaanse politiek-economische uitgangspunten, in onbruik geraakt.

Voor Nederland geldt als 'extra' dat de wederopbouwjaren een breuk markeerden met een – naast landbouw – vooral op (internationale) handel gerichte economie. De door sommigen veelgeroemde VOC-mentaliteit was er vooral een van 'snel geld verdienen'. Gevolg is dat in de tijd van de industriële revolutie Nederland ver achter bleef, ook door zijn verpauperde, jeneverdrinkende⁵ en nauwelijks opgeleide, vaak op liefdadigheid (bedeling, armenhuizen) aangewezen arbeidende klasse.

Hoewel vanaf 1880 uiteindelijk ook in Nederland de industrialisatie op gang komt, verandert het land pas na de tweede wereldoorlog in ras tempo van een overwegende landbouw- en handelsnatie in een land met een sterke industrie. Het verlies van het koloniale rijk in Indonesië, en daarmee van de belangrijkste 'snel-geld'-bron, precies in de tijd dat Nederland zelf overeind probeerde te krabbelen na een verwoestende wereldoorlog, heeft hier ongetwijfeld mee te maken.

In politiek-economisch opzicht is de periode van de wederopbouw er óók een waarin Nederland een van de lage lonen landen in West-Europa was. Alleen in Italië verdienen de werknemers - gemiddeld - minder. Het voornaamste argument daarvoor zijn 'vestigingsklimaat' en 'concurrentiepositie'. De argumenten waarmee heden ten dage het belastingparadijs Nederland wordt 'onderbouwd' zijn dus niet nieuw.

Dat multi- en transnationale ondernemingen meer macht en invloed hebben dan goed is voor de burger wordt eens te meer bevestigd door de recente gang van zaken rond de belastingen van bedrijven. Het afschaffen van de dividendbelasting 'om meer buitenlandse bedrijven naar Nederland te halen' was voor de Tweede Kamer de grote steen des aanstoets...maar staat allesbehalve op zichzelf.

Tegenover enkele lastenverzwaringen voor bedrijven (met name hogere bijdragen aan milieumaatregelen) staan compenserende maatregelen die er niet om liegen. Het 25-

² Een voorbeeld: de brochure '*Arbeidsmarkt op drift*' uit 1986. Overigens óók een voorbeeld dat een gedegen analyse niet automatisch in 'goed' vakbondsbeleid vertaald wordt: de Industriebond FNV was in die tijd nog stevig getekend door de onverwachte 'zwaai naar rechts' via o.a. de nota 'Doormodderen of Durven'.

³ [https://nl.wikipedia.org/wiki/New_Deal_\(Verenigde_Staten\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/New_Deal_(Verenigde_Staten))

⁴ <https://basiseconomie.nl/gemengde-economie/>

⁵ "Uit de talrijke mededeelingen hieromtrent blijkt duidelijk, dat het misbruik van sterken drank zeer groot is geweest3). Zelfs de vrouwelijke arbeiders waren van een stevigen dronk niet afkeerig" (I.J. Brugmans, De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813-1870), Den Haag 1929.

http://jeugdboeken.org/tekst/brug035arbe01_01/brug035arbe01_01.pdf

procentstarief voor de vennootschapsbelasting daalt naar 21 procent. Het lage tarief voor de eerste 200.000 euro aan winst gaat ook omlaag: van 20 naar 16 procent⁶.

NRC-columnist en econoom Menno Tamminga analyseert op 26 september 2016 (!) vlijmscherp wat we onder Rutte III wéér verder zien doorzetten⁷: *“Ziehier in een notendop de blijvende machtspositie van de grote ondernemingen. De redenering klinkt als: lok de multinationals met een laag tarief en probeer de gemiste belastingopbrengsten te compenseren bij de werknemers (inkomstenbelasting) en de extra omzet (btw). Politieker gezegd: leg de baas en de eigenaren in de watten, belast de werknemers. De doorsnee multinational kan gemakkelijker verkassen dan de gemiddelde werknemer. En dat voelt u. De bulk van de belastingen betalen werknemers en consumenten. De vennootschapsbelasting is gezien de imposante winstgevendheid van het bedrijfsleven tamelijk bescheiden: 18,5 miljard euro. Dat bedrag is ook nog eens incidenteel hoog, schrijft minister Jeroen Dijsselbloem in de miljoenennota 2017. De fiscus int de belasting sneller en bedrijven willen ook sneller betalen. Dan hebben zij een rentevoordeeltje.”*⁸

De internationale concurrentie op ‘vestigingsklimaat’, via de door overheden grif geschonken belastingvoordelen en bewust gecreëerde belastingparadijzen, is vooral vanaf halverwege de jaren ’80 in een nieuwe fase gekomen. Dat houdt verband met de opmars van de ideeën van de neoliberale Chicago School of Economics (Friedrich Hayek), die ruim baan voor vrije markt en bedrijfsleven prediken. De meer kritische (Keynesiaanse) benadering van de economie is na de crisis van eind jaren ’70- begin jaren ’80 grotendeels aan de kant gezet, toen de Keynes-receptuur niet meer (b)leek te werken.

We zien de greep van het financierskapitaal op de economie verder toenemen. Van het overeind houden van *'too big to fail'* banken op kosten van de gemeenschap tot de roofzucht van private equity en hedgefonds. De (banken)crisis van 2008 bracht daar – misschien tegen de verwachting in geen wezenlijke verandering in.

Direct verbonden met de dominantie van het financierskapitaal is de sterke korte termijnfocus van ondernemingen. Investeerders, geldschieters, aandeelhouders, ze willen allemaal op korte termijn zo hoog mogelijk resultaat zien. Lange termijn continuïteit van ondernemingen is veel minder belangrijk dan 35 jaar geleden.

Dat alles brengt ook veranderende verhoudingen in 'werkgeversland'. De duidelijk aan te wijzen 'werkgever' van voorheen is niet meer, familiebedrijven daargelaten. Veel ondernemingen zitten in de (eigendoms)tang van de sinds de jaren ’80 opgerukte shareholdersmacht. Vaak in de vorm van banken, investeringsfondsen, vooral de agressieve ‘private equity funds’ en ‘activistische beleggers’. Het zicht en greep krijgen op de complexiteit van de achter bedrijven opererende (financiële) macht, maar óók op de daardoor binnen werkgevers verscherpte machts- en belangentegenstellingen is belangrijker dan ooit.

Werkgevers die de concurrentiestrijd primair op prijs en kosten voeren, creëren hevige belangenstellingen, ook in eigen werkgeverskring. Het is deze groep die het diepste punt opzoekt, en die de druk op anderen, om dat ook te doen, opvoert.

⁶ <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/politiek/regeerakkoord-van-kabinet-rutte-iii-alle-plannen-op-een-rij>

⁷ Vlijmscherp is niet identiek aan 100% waar. Ik had *bijna* op basis van dit artikel van Tamminga het volgende genoteerd: *“In 2000 was de vennootschapsbelasting goed voor een bijdrage van 11% aan de rijksuitgaven. 17 miljard euro. De raming voor 2017 is in euri gemeten hoger, 18,5 miljard, maar in procentuele bijdrage aan de rijksbegroting 7%⁷. Zesendertig procent minder, tel uit je (bedrijfs)winst”*. Toch even het CBS gechecked...Wat blijkt? De betaalde vennootschapsbelasting over de eerste drie kwartalen van 2017 alleen al komt op 18,3 miljard. Het 4de kwartaal levert traditioneel niet zo veel op, dus het zou kunnen dat over 2017 minder vennootschapsbelasting binnenkomt dan over heel 2016 (ruim 21 miljard). O.k., dan wordt het dus zo’n 8%, nog steeds 27% minder dan in 2000, maar het maakt wel waakzaam tegen te snelle conclusies die te goed passen in het ‘gewenste’ beeld. Bron:

<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82569NED/table?ts=1515257041577>

⁸ <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/09/26/in-het-paradijs-heb-je-geen-belastingen-4467778-a1523408>

Dat alles jaagt de race naar beneden aan, waar steeds meer werkenden mee geconfronteerd worden.

Er zijn werkgevers die deze strijd niet tot de bodem van de (bodemloze!) put wensen te voeren. Zij pleiten voor een meer gelijk speelveld, ook vanuit sociale overwegingen.

Toch heeft ook dit pleidooi ook een donkere keerzijde. Veel werkgevers praten met een 'dubbele tong'. Ze ijveren enerzijds voor een gelijk speelveld met 'buitenlandse' concurrenten, maar aarzelen niet om zelf, via uitbuiting van goedkope arbeidskrachten in lage lonen landen, volop mee te doen aan de race naar beneden.

Desondanks: er zijn wel degelijk werkgevers die zich tegen ongebreidelde marktwerking keren, ook al zijn ze niet talrijk. Er zijn ook nog steeds werkgevers die continuïteit en kwaliteit boven korte termijnwinst stellen.

Het kan de vakbeweging helpen *tactisch*⁹ in te spelen op dergelijke tegenstellingen, en, onder welbepaalde voorwaarden en omstandigheden, een tijdlang samen op te trekken met dergelijke werkgevers. Van groot belang is daarbij niet in de fout te vervallen werkgevers (of delen daarvan) te bombarderen tot een soort *strategische* bondgenoot in de strijd tegen de race naar beneden¹⁰.

Een ander aspect van de neoliberale, op graaizucht¹¹ gerichte economische omwenteling, is dat ondernemingen niet meer in de eerste plaats producenten van goederen en/of diensten zijn, maar steeds vaker vooral handelswaar: er valt heel veel snel geld te verdienen met het kopen en weer met winst verkopen van bedrijven. Vandaar ook de term flitskapitaal. Het heeft geleid tot een versterkt *parasitair* karakter van de economie in de afgelopen 35 neoliberale jaren.

De '*economisering*' van de samenleving. Zo omschreef Jesse Klaver het nog niet zo lang geleden. De Maagdenhuisbezitters van die tijd richtten hun aanval op het '*rendementsdenken*' in het onderwijs. Veel maatschappelijke activiteiten worden anno 2017 primair benaderd als 'verdienmodel'.

Dat gaat heel ver, zoals Naomi Klein in haar boek 'De shock doctrine' beschrijft. Zij heeft het over 'rampenkaptalisme'¹². Dat er aan oorlog verdiend wordt is geen nieuws: het militair-industrieel complex is een term uit de jaren '60. Maar ook aan rampen, de orkaan Kathrina, de tsunami op Sri Lanka, noem maar op, wordt grof verdiend door de 'rampenindustrie'.

Zoveel dat het wel eens één van de diepere beweegredenen van grootgraaiër Donald Trump zou kunnen zijn om vooral niet mee te werken aan het voorkomen van toekomstige ecologische ramspoed. Iets vergelijkbaars geldt voor grote infrastructurele projecten, en prestigeklussen zoals de Almeerse Floriade. Het valt u waarschijnlijk ook wel op: de meeste van dit soort projecten kosten bijna standaard vele malen meer dan begroot. Uiteraard worden projectontwikkelaars en bouwers - meestal - betaald. Inclusief hun niet onaanzienlijke winstmarge. Het teveel, de kostenoverschrijdingen, komt ten laste van 'de burger', de gemeenschap, via onder andere belastingheffingen.

Een ander kenmerk van neoliberale tijden is vervaging van sectorgrenzen. Maakindustrie was vroeger ook echt maakindustrie. Maar heel wat 'maakindustrie', is vandaag beperkt tot een marketingafdeling, soms een ontwikkellab. De rest van de activiteiten - van productie tot P&O, klantenservice en nazorg – zijn uitbesteed. Ondanks de 'insourcing' die we de laatste jaren her en der bespeuren.

Ook door andere oorzaken zijn afbakening van, maar ook de verbanden en verbindingen tussen

⁹ Dit heeft alleen kans van slagen als de vakbeweging dit integer en als betrouwbare partij doet, overigens zonder daarbij de eigen principiële posities prijs te geven of te verloochenen.

¹⁰ Die fout dreigde eind 2016, op een FNV-bestuurdersdag gemaakt te worden. Daar klonk een nogal voorbehoudloze oproep tot meer samenwerking met werkgevers 'in het nauw'.

¹¹ De term staat er niet voor niets: 'greed is good' is een direct uitvloeisel van de op individuele belangen en egoïsme gebaseerde maatschappijvisie van een andere neoliberale 'godheid', Ayn Rand. Zie ook

<https://www.theguardian.com/world/2009/mar/10/ayn-rand-capitalism>

¹² https://nl.wikipedia.org/wiki/De_shockdoctrine,_de_opkomst_van_rampenkaptalisme

sectoren de laatste 30 jaar veranderlijker, dynamischer, flexibeler en dus minder duidelijk geworden. Iets waar je zeker rekening mee moet houden als 'sectoralisatie' je (vakbonds)credo is...

Bij dat alles past een flexibele arbeidsmarkt: primair gericht op het verlagen van arbeidskosten en op het afwentelen van het eigen ondernemingsrisico. Op de overheid, maar vooral op werknemers. Een arbeidsmarkt met ruimte voor stabiliteit, continuïteit, kwaliteit en duurzaamheid past daar niet bij. Want die is hinderlijk voor de wilde bewegingen die het bedrijfsleven (en in toenemende mate de overheid) maken omwille van korte termijnwinst en korte termijndoelen. Weinig vaste contracten en veel onzekere banen horen daar bij. Net als soepel ontslagrecht en continu reorganiseren. Hier raken we aan enkele 'diepere oorzaken' van de race naar beneden.

De politiek doet dapper mee

Nog maar een half jaar geleden flakkert in de FNV een (kortstondige) discussie op: wel of niet polderen¹³? Heeft onderhandelen in den Haag nog wel zin? Valt daar nog wat te halen? Het alternatief in deze discussie: terug naar de sectoren en de werkvloer¹⁴.

Hoe belangrijk ook, die laatste insteek ziet iets over het hoofd. Dat er in den Haag 'niets meer te halen valt'¹⁵ heeft namelijk niet in de laatste plaats te maken met de verschuiving van politieke macht in de afgelopen 30 jaar. Jawel: naar 'Brussel'. Dat we daar in Nederland (nog) relatief weinig *rechtstreeks* van voelen, heeft alles te maken met Nederland als beste, voorop lopende, jongetje in de Brusselse klas. Als je het ongeluk hebt werknemer, uitkeringsgerechtigde of gepensioneerde te zijn in Griekenland of Portugal, dan was veel duidelijker geworden dat de politieke koers in jouw land de facto vanuit 'Brussel' gedictieerd wordt. Waarom dan 'Brussel tussen aanhalingstekens? Wie het autobiografische werkje van de voormalige Griekse minister Varoufakis¹⁶ leest, zal merken dat 'Brussel' een wespennest is waar per saldo Berlijn, en een enkele keer Parijs, het laatste woord heeft.

De Brusselse macht is ook vastgelegd in enkele akkoorden met mooie namen als 'concurrentiepak'¹⁷ en Europluspak¹⁸. Akkoorden die in sociaaleconomisch opzicht maatregelen dwingend opleggen aan lidstaten: afschaffen van prijscompensatiesystemen, verhogen van de pensioenleeftijd, loonmatiging. Dat is niet in den Haag, maar in Brussel bedacht. Ben je - en dat wordt strak getoetst - als lidstaat onvoldoende 'concurrerend' dan kom je onder de Brusselse knoet. Die leidt dan rechtstreeks tot ontmanteling van fundamentele werknemersrechten, zoals het recht op vrije loononderhandelingen en het stakingsrecht. Naast opgelegde privatiseringen, overheidsbezuinigingen enzovoorts. Nogmaals: alleen omdat Nederland al die tijd het beste jongetje van de klas was, hebben we dat hier niet zo erg in de gaten. Ook een recente FNV-brochure over Europa praat hierover niet of nauwelijks¹⁹ en wijdt niet veel meer dan een voetnoot aan het Europluspak.

De FNV stelt de verschuiving van politieke en economische macht wel wat duidelijker aan de orde rondom internationale handelsverdragen zoals TTIP. Grensoverschrijdende, deels geheime verdragen die net als het Europluspak nationale wetgeving, rechtspraak en werknemersrechten, kortom: de democratie, uithollen.

¹³ <https://joop.bnnvara.nl/opinies/bestuursverkiezing-fnv-gaat-over-een-fnv-of-eigen-sector-eerst>

¹⁴ <http://www.zeggenschap.info/nieuws/moet-terugtrekken-polder/>

¹⁵ Het voert te ver om uitgebreid in te gaan op de (on)juistheid van deze 'alles of niets' benadering. Er valt in den Haag nog wel degelijk het nodige te halen, maar dan moet het wel een stevig vakbondsfundament hebben op de werkvloer. Voor zover dat er was, heeft dat de laatste jaren sterk onder druk gestaan. Organising en het invoeren van 'consulenten' in een aantal sectoren genereren de nodige 'tegendruk', maar lijken nog te veel geïsoleerde, op zichzelf staande initiatieven. Ze zijn (nog) niet uitgegroeid tot een stevig en ook praktisch uitgedragen 'beleidsprincipe' binnen de FNV. Net zomin als de insteek van een 'activerende' vakbondsplan - ruim 10 jaar oud - dat is.

¹⁶ 'Adults in the room' - <https://www.theguardian.com/books/2017/may/15/adults-in-room-battle-europes-deep-establishment-yanis-varoufakis-review>

¹⁷ <https://fd.nl/frontpage/Archief/736180/rutte-europees-concurrentiepak-is-prima-stuk-papier>

¹⁸ <https://www.ncpn.nl/manifest/2012/07/mertens.htm>

¹⁹ https://www.fnv.nl/site/over-de-fnv/fnv-europa/903666/FNV_in_beweging_voor_een_sociale_Europa_-_mei_2014.pdf

In de thuislanden van het neoliberalisme - de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk - ging de opmars van de 'nieuwe'²⁰ ideeën hand in hand met een keiharde kruistocht tegen de vakbeweging. Vakbonden, zo redeneerde men, verstoren de marktwerking, ze doen aan 'kartelvorming' door hun streven naar collectieve afspraken, ze zijn hardnekkige verdedigers van overheidsbemoeienis en overheidsregulering. En ze moeten dus het liefst verdwijnen, of minstens marginaliseren. In Nederland is het anders gegaan. De positie van de vakbeweging 'in de polder' is, ondanks enkele stevige aanvallen daarop, grotendeels intact gebleven. Waarom? In haar proefschrift maakt C. Rayer een heldere en goed gedocumenteerde analyse²¹. Nederland wordt - langer, diepgaander en structureler dan veel andere landen - gekenmerkt door corporatistische²² ideeën en structuren. Dat corporatisme slijpt de scherpste kantjes van het neoliberalisme af en draagt er toe bij dat de aanvallen op de vakbeweging beperkt blijven.

Ook de 'ingroei' van de vakbeweging in dit stelsel van overleg en samenwerking tussen overheid-werkgevers en werknemers, heeft het voor Nederlandse overheid en kapitaalsgroepen makkelijker gemaakt de vakbeweging te incorporeren, ook na de neoliberale opmars. Dat allemaal inclusief de 'disciplineringsstaak' die de vakbeweging richting de eigen achterban gewend was op zich te nemen. Wij noemen die verregaande tripartiete samenwerking en overleg sinds eind jaren '90 het poldermodel. De roots daarvan, ook wel 'de ingroei' van de vakbeweging genoemd, zijn veel en veel ouder. Het huidige corporatistische polderbouwwerk is bedacht tijdens de oorlog, en direct daarna gerealiseerd, met instituties als de SER en de Stichting van de Arbeid. Sterker dan nu nam de vakbeweging de disciplinerende taak voor zijn rekening: het rustig houden van de achterban.²³ Daardoor heeft de van bovenaf opgelegde geleide loonpolitiek het bijna 20 jaar volgehouden.

Maar ook voor de oorlog blijkt de Nederlandse vakbeweging al goed geoefend te hebben met polderen. Nauw samenwerkend met de overheid bij de werklozensteun in de eerste wereldoorlog, en een paar stappen verder in de voorloper van de SER, de in 1920 opgerichte 'Hoge Raad van Arbeid'²⁴.

Ondanks het corporatisme heeft ook in Nederland de politiek vele neoliberale wegen weten te vinden en te bewandelen. Inclusief de soms wonderlijke effecten daarvan. Neem het fenomeen 'deregulering'. Een uitvloeisel van 'meer markt, minder overheid', waar Ruud Lubbers in de jaren '80 mee kwam aanzetten. De ambitie tot dereguleren en afslanken van de overheid was er, óók bij de volksvertegenwoordiging. Zo vond de Tweede Kamer in 2004 een halvering van de arboregels noodzakelijk²⁵ en bestond er vele jaren lang een hardwerkende ambtelijke commissie met de dure naam 'Marktwerking, Deregulering, Wetgevingskwaliteit' (MDW).

De resultaten zijn over het algemeen ver van de doelstellingen verwijderd gebleven: de facto is er in Nederland niet erg veel gedereguleerd. Het omgekeerde is eerder waar: juist rond marktwerking en concurrentie is *een woud aan regels*, met bijbehorende 'autoriteiten' ontstaan²⁶. De bekendste is de

²⁰ Nieuw zijn die gedachten allesbehalve. Ze kregen in grote trekken hun huidige vorm in de jaren kort voor en kort na de Tweede Wereldoorlog. Ze moesten alleen tot de crisis van de jaren 70-80 wachten op hun kans om korte metten te maken met de tot dan toe overheersende economische en maatschappelijke theorie van Keynes.

²¹ https://pure.uva.nl/ws/files/1548191/159491_Proefschrift_excl_voorwoord.pdf

²² Corporatistisch niet in de zin zoals bv Naomi Klein het hanteert in 'The Shock Doctrine' (een extreem rigide, geconcentreerd en zelfs gewelddadig kapitalisme), maar meer in de katholieke zin van het woord, zoals o.a. door Ger Harmsen uiteengezet in 'Voor de Bevrijding van de Arbeid':

²³ Vgl. o.a. Windmuller: Arbeidsverhoudingen in Nederland (deel I, Uitg. Het Spectrum, 1970, blz. 78)

²⁴ https://nl.wikipedia.org/wiki/Hoge_Raad_van_Arbeid

²⁵ de motie-Verburg/Bibi de Vries over halvering van de arboregel- en administratiedruk (29800 XV, nr. 41), dec 2004)

https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29800-XV-41.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dEenvoudig%26pst%3d%26vrt%3d29800%2bXV%252c%2bnr.%2b41%26zkd%3dinDeGeheleText%26dpr%3dAfgelopenDag%26spd%3d20171208%26epd%3d20171209%26sdt%3dDatumBrief%26ap%3d%26pnr%3d3%26rpp%3d10%26_page%3d2%26sorttype%3d1%26sortorder%3d4&resultIndex=13&sorttype=1&sortorder=4

²⁶ Ook het minimaliseren van de sociale zekerheid heeft eerder tot meer (en ingewikkelder) dan tot minder wet- en regelgeving geleid

Nationale Mededingings Autoriteit, de NMA. Marktwerking wordt met veel regels en soms met harde hand²⁷ afgedwongen.

Dat 'afdwingen' verklaart ook de onstuimige groei van het tweelingbroertje van neoliberale marktwerking: de doorschietende bureaucratie. Van aanbestedingsprocedures tot contracten tussen zorgverzekeraars en zorginstellingen, een gigantische, geldverslindende kerstboom wordt opgetuigd om het allemaal in goede en vooral controleerbare banen te leiden. 'Controle' is een wezenskenmerk van de samenleving anno 2017, dat zich onder andere vertaalt in de sterk toegenomen administratieve lasten - rapportageplicht - voor leraren, artsen, zorgverleners, noem maar op²⁸. Tijdrovende 'bullshit-taken' voor mensen die onmisbaar zijn voor het functioneren van de samenleving. En die niet liever willen dan 'gewoon' hun vak uitoefenen. De neoliberale paarse krokodil loopt ze daarbij voor de voeten.

Bullshitwerk wordt voor een deel ook door specialisten op dit gebied uitgevoerd. Regels, voorschriften en andere verplichtingen zijn zo ingewikkeld geworden dat een leger van consultants er een dikke boterham mee verdient. De in wezen parasitaire bedrijfstak van compliance-, consultancy- en ander adviesbedrijven is sinds de jaren '80 van de vorige eeuw booming.

De controle op mensen - niet in het minst vanwege de steeds weer nieuwe blikken flexkrachten die worden opengetrokken, maakt 'manager' tot een felbegeerde functie, en bedrijfskundige studies tot een volwaardige (...) tak van wetenschap (...) op universiteiten, hogescholen en business schools. Bullshitwerk schept...bullshitbanen: ze leveren maatschappelijk gezien niets op, ook al hebben ze vaak een hoog '*kijk mij eens belangrijk zijn*'-gehalte.

Over het fenomeen bullshitbanen is het nodige geschreven. Wie googelt op bullshitbanen (Nederlands) komt slechts op nog geen 500 resultaten. Zoek op bullshit-jobs en het worden er vele miljoenen. Een aanrader: Rutger Bregman in De Correspondent.²⁹

Wil de overheid op zijn neoliberale schreden terugkeren?

Onwaarschijnlijk, gezien de belangen die spelen en de machtsbalans die anno 2017 overduidelijk doorslaat richting 'kapitaal', ten koste van 'arbeid'. De snelle, succesvolle lobby - of was het toch chantage - van Shell en Unilever over de dividendenbelasting is geen incident. Net zomin als Nederland Belastingparadijs een incident is.

De terugtrekkende overheid - voor zover geen fictie, maar realiteit - biedt vakbonden óók een kans. En een keuze. Blijven we smeken of de overheid alsjeblieft wil terugkomen van zijn huidige koers?

Blijft de vakbeweging nota's volschrijven met zinnen als 'de overheid moet....', of: 'hier moet wat aan gedaan worden'? Blijft de FNV passieve werkwoordsvormen hanteren en 'sociale maatregelen' van anderen - overheid en werkgevers verwachten?

Of nemen vakbond en werknemers het heft in eigen hand? Daar waar de overheid terugtreedt vallen gaten. Gaten waarin de FNV kan en moet springen. Wanneer de overheid weigert heldere normen voor veilig en gezond werk te stellen...doet de FNV dat, en nog succesvol ook: werkdruk, werken in de hitte, ergonomie van de chauffeurswerkplek. Zelfs de Arbeidsinspectie handhaaft tegenwoordig op het thema hitte via de vakbondsnormen.

Ook Team Handhaving, de eigen 'cao-politie' van de FNV, is een kansrijk en tot op heden succesvol voorbeeld. Niet alleen boek je op die manier resultaten, het helpt óók een positief, offensief en daadkrachtig vakbondsprofiel op te bouwen.

Het idee dat er 'in Den Haag niets meer te halen valt' heeft alles met de hierboven genoemde politieke veranderingen en machtsverschuivingen te maken. Tijd om dat eens goed onder ogen te zien, en te vertalen in vakbondsactiviteiten. Het serieus werk maken van grensoverschrijdend,

²⁷ via juridische procedures of door de geldkraan dicht te draaien

²⁸ De neoliberale controledwang is deels verklaarbaar uit het in wezen negatieve mensbeeld dat het neoliberale denken domineert.

²⁹ <https://decorrespondent.nl/2436/stel-jezelf-de-vraag-heeft-mijn-werk-eigenlijk-wel-zin/303426301332-07114463>

minder nationaal-bekrompen, vakbondswerk is er daar één van: laat het 'offensief tegen de race naar beneden' van de FNV uitgroeien tot een Europees vakbewegingsproject. Niet zozeer via de gebureaucratiseerde op nationaal belang gerichte Europese vakbondsinstututen, maar door directe werknemersbanden te leggen in sectoren en bedrijven³⁰.

Het ideologische verhaal van het neoliberalisme³¹

Ook individuen 'economiseren'. De dwang om te presteren is de afgelopen 30 jaar exponentieel gegroeid. In arbeidsorganisaties is het te zien aan de weer sterk toenemende ongezond hoge werkdruk en burnout-gevallen. Maar die prestatiedrang begin al veel eerder: het onderwijs staat, zeker na de basisschool sterk in het teken van 'de carrière' die je voor ogen hebt...op straffe van het 'losers etiket'. Hier signaleren we de overgang van neoliberalisme als politiek-economische theorie naar het terrein van de ideologie, de 'worldview' in de hoofden van mensen.

Daarom is ook een ideologische analyse van cruciaal belang, voor de toekomst van de vakbeweging, maar ook voor vakbondsacties tegen de race naar beneden. We hebben in de vakbondsstrijd namelijk te dealen met de 'brainwash', de hersenspoeling die sinds de jaren '80 de maatschappij in al zijn geledingen doortrokken heeft.

Ook de vakbeweging zelf, óók de werknemers zelf. En niet zo'n beetje ook.

Allereerst even wat rechtzetten over 'ideologie'. Nodig, omdat 'ideologisch' en 'dogmatisch' denken te vaak met elkaar verward worden. Ideologie is niet meer dan een samenhangend geheel van ideeën over mens en samenleving. Elk mens heeft daar gedachten over, elk mens heeft een 'ideologie'. Ook als zij of hij zich daarvan niet bewust is. Wanneer een ideologie de gedachten en handelingen zó gaat bepalen dat je blind wordt voor feiten en ontwikkelingen die de ideologie weerspreken, wordt de ideologie tot dogma. Iets dat overigens maar al te vaak gebeurt...niet in de laatste plaats in de kringen van overtuigde neoliberalen. Ideologie laat zich sturen en corrigeren door de werkelijkheid. Een dogma niet³².

Nodig dus, dit duidelijke onderscheid tussen ideologie en dogma. Ook omdat onze tijd nog steeds stijf staat van kreten als 'het einde van de ideologie' en in één adem: 'het einde van de maakbare samenleving'.

'Het einde van de ideologie' is het camouflagenet rond de heersende ideologie van dit moment: het neoliberalisme. Het ontkennen van ideologische uitgangspunten, onder het mom van pragmatisme of wat dan ook, verhult dat ieder mens denkt en handelt vanuit een bepaalde 'kijk op de wereld', met andere woorden: vanuit een ideologie. Dat ontkennen of negeren betekent automatisch: meegaan met de heersende ideologie. Die er daarom ook belang bij heeft zo min mogelijk herkenbaar te zijn als ideologie.

Ook het spreken over de 'illusie van de maakbare samenleving' verhult dat de samenleving wel degelijk gemaakt wordt. En dan vooral door de heersende maatschappelijke elite van een tijdperk, die uiteraard liever niet heeft dat anderen aan hun 'maaksel' tornen. In Marxistische termen spreken we dan overigens over *de heersende klasse*.

De periode vanaf omstreeks 1980 markeert de opmars van één heel specifieke ideologie, die van het neoliberalisme. Indringend geïllustreerd met enkele uitspraken van Margaret Thatcher: "... *there is no*

³⁰ Een vroeg, maar goed, voorbeeld: de strijd van de Europese havenarbeiders tegen 'Port Package' (2002-2003, zie http://www.solidariteit.nl/nummers/117/Proud_to_be_a_docker.html)

³¹ Een verhelderend boek over de verschillende aspecten van het neoliberalisme komt van David Harvey: "A brief history of neoliberalism". Bijna 300 bladzijden 'kort', maar heel leesbaar. Het was lange tijd gratis te downloaden....maar dat lijkt voorbij.

³² Vgl. David Wearing "The problem with this standard use of the term 'ideology' is that it becomes confused with dogma. But ideology is not the same as dogma: deterministic, inflexible and impervious to new information and arguments. Ideology is, at its best, a dynamic, rational tool, vital to the task of engaging in politics." <https://bournemouthuncut.wordpress.com/about/necessity-or-ideology-the-cuts-in-context/>

*such thing as society. There are individual men and women, and there are families.*³³ . En voor wat betreft de neoliberale maatschappij-ordening: *"There's no alternative"*.

Welzeker is er een alternatief! De huidige maatschappelijk (en in toenemende mate ook ecologische) scheefgroei is geen onvermijdelijk noodlot, laat staan een ideaalsituatie. Hoe een betere samenleving met andere maatschappelijke verhoudingen er precies uitziet, en welke kronkelroute daarheen leidt, is een kwestie van zoeken, van vallen en opstaan, van successen en mislukkingen. Maar vooral: van lessen trekken en de moed hebben bij of terug te sturen. Om te leren van je fouten en van je successen is een degelijke (en integere!) feitenanalyse onmisbaar. Plus de moed om af en toe goed in de spiegel te kijken....

Kant-en-klare recepten en toekomstvisioenen zoals ooit door Marx en - niet vergeten - ook veel profeten van de sociaaldemocratie verwoord, zijn onbruikbaar gebleken. Simpelweg omdat de geschiedenis leert dat de toekomst niet of nauwelijks te voorspellen valt. Ook al zijn je analyse en methode nog zo degelijk, het aantal, de complexiteit en de onderlinge wisselwerking van de (maatschappelijke) 'variabelen' is zo groot dat voorspellen per definitie riskant is. Dat geldt voor het weerbericht, dat geldt voor robotisering en dat geldt nog veel sterker voor de toekomst van de maatschappij. We maken het vaak mee dat ook gerenommeerde wetenschappers, om maar te zwijgen over politici, economen en futurologen, hun analyse extrapoleren naar een (vaak falend) toekomstbeeld.

Het leidde in het geval van het Marxisme en zijn navolgers bovendien tot een op schijnzekerheden en dogma's gebaseerde vrijplaats voor enkele van de meest wrede en dictatoriale regimes uit de recente geschiedenis.

Vaak is dit een reden geweest om met het badwater óók het kind weg te gooien. De methodiek waarmee mensen als Karl Marx en Friedrich Engels samenleving, politiek en maatschappij grondig analyseerden en duidden, verdween vrijwel net zo snel als de Berlijnse muur uit het maatschappelijk discours en uit de sociale en economische wetenschapsbeoefening. Ten onrechte. Het feit dat ook Marx en Engels zo overtuigd waren van hun ideeën dat ze met zekerheid de ondergang van het kapitalisme en de contouren van een socialistische samenleving dachten te kunnen voorspellen, maakt hun analyses en methodes niet bij voorbaat waardeloos of verdacht. Integendeel, veel is ook anno 2017 nog uiterst actueel. Hoort u hier een marxist? Klopt. Wel een niet dogmatische, kritische marxist, voor wie de feiten (in hun samenhang) uiteindelijk doorslaggevend zijn voor analyse en theorie. En niet omgekeerd.

Genoemde hersenspoeling heeft heel bewust sinds de jaren '80 plaatsgevonden. Begin van dat decennium verschenen er in toenemende mate artikelen – o.a. in het VNO-blad 'De Onderneming'³⁴. Daar werden werknemers die het hadden over 'solidariteit' of over 'samen optrekken voor gemeenschappelijk belang' feitelijk neergezet als *losers* die leefden in het verleden. Het moest volgens het VNO primair gaan om jouw loopbaan, jouw carrière. Met de val van Berlijnse muur, ijzeren gordijn en Sovjet-Unie komt dit ideologisch offensief in een stroomversnelling. Tegelijk met de economische en maatschappelijke vertrekpunten van het neoliberalisme: meer vrije markt, minder regels, minder sociale vangnetten en terugdringen van de werknemerskartels die 'vakbond' heetten.

³³ Een uitspraak die typerend is voor de ideologie van het neoliberalisme, vandaar het citaat. Voor wat betreft Margaret Thatcher zelf: er is vaak gezegd dat deze uitspraak van haar uit zijn verband is gerukt. In haar teksten ontdek je vaak heel wat meer dan alleen deze neoliberale attitude. Zie bv https://en.wikiquote.org/wiki/Margaret_Thatcher

³⁴ De auteur kan hier helaas alleen uit de eigen herinnering putten

Kapitalisme en neoliberalisme bestaan...en hoe

In juni 2013 organiseert de FNV een zogenaamde Bestuurdersdag. Sprekers als Paul Kalma, Hans Siebers en Paul Verhaeghe leveren vlijmscherpe analyses van de neoliberale opmars van de afgelopen 30 jaar. Economisch, politiek en ideologisch.

Daarbij houden ze ook de FNV een spiegel voor: de vakbeweging - net als de sociaaldemocratie van Wim Kok - heeft bijna klakkeloos meegebogen met de neoliberale wind. Niet alleen in de manier van opereren naar buiten, maar óók ideologisch, in de hoofden, het denken...het beleid.

Wat vaker gebeurt, gebeurt ook nu: donderend applaus, iedereen enthousiast en daarna: business as usual. De denkramen van het neoliberalisme lijken er zo stevig ingeramd, dat we niet eens meer doorhebben dat sprekers als Siebers, Kalma en Verhaeghe een 'wake-up' call doen. Nee, leuk om het eens van een andere kant te horen, en weer over tot de orde van de dag. Ook de beleidsadviseurs van de bond, van wie je zou mogen verwachten dat zij als eersten de boodschap weten te doorgronden en er mee aan de slag gaan.

Het vastleggen van deze historische dag duurt een jaar, en krijgt vorm middels een brochure met de opvallende ondertitel: *"nu het neoliberalisme is opgebrand."*³⁵

Opgebrand? Niets is minder waar. Waarom dan toch die subtitel? En waarom als titel daarboven *'visies op de vakbond van de 21e eeuw'*? Omdat de vakbond van de 21e eeuw zich niet meer moet bezighouden met een 'opgebrand' fenomeen? Het lijkt er sterk op. In elk geval is sinds 2015 binnen de FNV vrijwel niets gedaan om de boodschap van juni 2013 verder uit te werken. Het woord 'neoliberalisme' is binnen de bond zelfs min of meer taboe verklaard, en wordt nauwelijks meer in de mond genomen.

De 'analyse' van de maatschappelijke verhoudingen, die in 2016-2017 in de aanloop naar het FNV-congres wordt gemaakt, en die zijn weerslag krijgt in het MeerjarenBeleidsPlan 2017-2021³⁶, is in de verste verte geen analyse. De FNV heeft de mond vol over 'diepere oorzaken aanpakken', 'fundamentele' en 'duurzame' veranderingen, over een 'menswaardige maatschappij', maar in de FNV-stukken krijgen 'diepere oorzaken' en 'fundamentele veranderingen' geen handen en voeten. De FNV blijft 'hangen' aan de buitenkant, aan de verschijningsvormen.

Over doorgesloten flexibilisering zegt de FNV-congresresolutie van mei 2017: *"Zolang we niet de diepere oorzaak aanpakken, dringen we het niet terug."*³⁷

Helemaal goed....alleen moet je, om die diepere oorzaken te kunnen aanpakken, weten wat die oorzaken zijn...en ze ook durven te benoemen.

Enkele conclusies

Uit de paragrafen over economie, politiek en ideologie kunnen conclusies worden getrokken. Ze leveren inzichten die nuttig en nodig zijn om de genoemde 'diepere oorzaken' van wat er mis is met de maatschappij anno nu te (h)erkennen. Dat leidt tot het volgende 'raamwerk' aan uitgangspunten:

1. onze samenleving wordt nog steeds gekenmerkt door diepe, fundamentele verschillen in belangen en macht. Die verschillen zijn niet abstract, maar worden belichaamd in groepen mensen, noem het 'maatschappelijke klassen'. Maatschappelijke geledingen die proberen recht te doen aan het eigen politieke, economische en sociale groepsbelang. 'Kapitaal', de groep die de zeggenschap over het grote geld en de productiemiddelen heeft, en 'arbeid', de groep die zijn arbeid 'verkoopt' aan de eigenaren van de productiemiddelen, zijn de meest duidelijke exponenten van de klassenmaatschappij waarin de vakbeweging functioneert.

³⁵ <http://www.verhagen-bakker.nl/vakbond/neolib2013.pdf>

³⁶ <http://www.fnv.nl/site/over-de-fnv/1177467/1125396/1125411/meerjarenbeleidsplan-fnv-2017-2021.pdf>

³⁷ <https://www.fnv.nl/congresresolutie-2017.pdf>

2. in de eerste 30 jaar na de oorlog leek er tot op zekere mate sprake van een 'balans' tussen kapitaal en arbeid. De overheid leek als een soort mediator te staan voor het 'algemeen belang'. De realiteit toont ook de beperkingen en begrenzings van die balans. Maar sinds de crisis van de jaren '80 is die balans structureel verstoord geraakt, ten koste van de factor 'Arbeid' en in het voordeel van de factor 'kapitaal'.
3. ondanks de schijn van het dienen van het 'algemeen belang' is de overheid exponent van de maatschappelijke machts- en krachtsverhoudingen. Overheden omarmden vaak nog eerder de theorieën van het neoliberalisme dan het bedrijfsleven zelf. Overheden speelden bovendien een sleutelrol in het uitrollen van neoliberale uitgangspunten. En in het kortwieken van hen die daarbij in de weg stonden: werknemers en vakbeweging³⁸.
4. de ideologische component van het neoliberalisme heeft de samenleving in 35 jaar tijd vrijwel volledig in zijn greep gekregen. Ook linkse politiek en de vakbeweging.

Offensief ...tegen de neoliberale brainwash: hard nodig!

Klinkt leuk, die titel. Maar een brainwash van 30 jaar wis je niet zomaar even weg. Het is bij herhaling gebeurd, ook binnen de FNV: overtuigende sprekers, die onderbouwd en met gezag bij wijze van spreken *gehakt maken* van het neoliberale denken en doen. Groot applaus van de toehoorders. Waarna men op de automatische piloot doorgaat met redeneren binnen de vertrouwde neoliberale denkkaders. Business as usual, veilig binnen de eigen 'comfortzone'. Het doorbreken van liberaal denken en doen in de FNV is een onmisbare voorwaarde voor een succesvol vakbondsoffensief. Maar een succesvol vakbondsoffensief is weer onmisbaar om de wurggreep van liberaal denken en doen te doorbreken. Cirkel dus. Lastig, maar niet onoplosbaar. Het vereist in elk geval:

1. de actieve vereniging van hen die binnen de vakbeweging de noodzaak van een fundamentele breuk met liberaal denken en doen onderkennen, en daar daadwerkelijk aan willen bijdragen. Een poging van de auteur om dat binnen de FNV via een aanzet tot 'Maatschappijkritische Vakbeweging 2.0' uit de startblokken te krijgen mislukte. Zal een volgende poging wel slagen?
2. het samen met anderen, in gang zetten van de veranderingen en randvoorwaarden voor een geslaagd vakbondsoffensief voor fundamentele veranderingen in de samenleving.
3. het beter verbinden van de concrete vakbondsactiviteiten, en de ervaringen die mensen daarin opdoen met ideologische 'Aufklärungsarbeit'³⁹ Dat kan op vele manieren. Via artikelen en publicaties, via social en multimedia, via vakbondstrainingen. Maar misschien nog wel het best via direct contact met en participatie van mensen in de werk- en actiesituatie: een vorm van 'al doende leren'.

Consumentisme en individualisme

De neoliberale ideologie heeft dankbaar gebruik gemaakt van enkele oudere trends. Het individualisme en het consumentisme zijn niet pas in de jaren '80 ontstaan.

Consumentisme - *materieel bezit als maatstaf voor succes en geluk* - is al vóór de tweede wereldoorlog bezig aan een opmars, vooral in de VS. In Nederland zien we vanaf de jaren '60 de drang naar bezit toenemen, inclusief de afgunst op de buurman met de grotere auto...*waar doet-ie het van*.

Sinds de opmars van het neoliberalisme is dit consumentisme in een stroomversnelling gekomen. Consumptie wordt primair een verdienmodel. En omdat de concurrentie - denk aan de supermarkten en aan de logistieke keten - hier al in een vroeg stadium de vorm van een race naar beneden aanneemt, blijven er twee wegen om de winstmarges overeind te houden: bezuinigen op

³⁸ Bekend is de wijze waarop Ronald Reagan korte metten maakte met stakende luchtverkeersleiders, en Margaret Thatcher met de stakende mijnwerkers en hun vakbond.

³⁹ Het Nederlandse woord 'bewustmaking' of 'bewustwording' is in vergelijking daarmee saai 'domineestaal'.

arbeidskosten (supermarkten zijn de ongekroonde koningen van onzeker flexwerk en jeugduitbuiting) en maximaliseren van de omzet, door op alle mogelijke manieren de kooplust, de 'dat-wil-ik-ook-hebben' zucht te prikkelen. Vergeleken met de uitgekende psychologie waarmee de hedendaagse consument tot kopen verlokt wordt, is het 'koop die auto' van Mark Rutte bijna vertederend in zijn eenvoud. Het gaat zover dat de groeiende groep armen, ook in Nederland, meer hecht aan smartphone en flatscreen tv dan aan gezond eten, laat staan aan de immateriële zaken in het bestaan. Het consumentisme is daarmee uitgegroeid tot een soort alomvattende 'maatschappelijke dwang'. Wie niet beschikt over de minimale statussymbolen is voor burens, bekenden, schoolkameraadjes de 100% loser. En probeer daar dan maar eens tegenin te gaan...

Opvallend is de slingerbeweging van de FNV tussen 'loonmatiging' en 'koopkracht'. Soms afwisselend, afhankelijk van de conjunctuur, maar ook wel gelijkopgaand: stevige looneisen combineren met het tegelijkertijd uitdragen van 'wij zijn nog steeds matig en verantwoordelijk'. Het creëert een overheersend beeld van de vakbeweging als cao-machine, en van de cao als koopkrachtvehikel.

Niet alleen doet dit geen recht aan de veelzijdigheid aan werknemersthema's waar de vakbeweging zich sterk voor maakt, het speelt met de focus op inkomen (en op werkgelegenheid als bron van inkomen en bezit) - bewust of onbewust - ook de kaart van het consumentisme. Niet echt in de geest van Henri Polak die "de bevordering van het geestelijk welzijn van de arbeiders even belangrijk als de verhoging van hun materiële welvaart" vond.⁴⁰

Een andere hinderpaal in de strijd tegen de neoliberale maatschappij-ordening en haar uitwassen, is het *doorgeschoten individualisme*. Individualisme is veel ouder dan het neoliberalisme. De 'eigenheid' en de fundamentele rechten van het individu, zoals bv. vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, is nog steeds als een 'piketpaal' van beschaving. Het onder de voet lopen van die rechten is één van de wezenlijke kenmerken van autoritaire regimes van links en van rechts.

De andere kant is het *doorgeschoten* individualisme. Laten we Mark Rutte maar eens instemmende citeren: de grote dikke ik. Dondert niet of je het leven van anderen vergalt, of hun rechten inperkt, de grote dikke ik gaat voor. 'Rekening houden met elkaar' komt overigens toch nog veel vaker voor dan we denken. Gelukkig.

Individualisme en neoliberalisme

Hoewel aanzienlijk ouder dan het moderne neoliberalisme, hebben neoliberale economen en ideologen er een aanzienlijke 'boost' aan gegeven. Belangrijkste goeroe op dit gebied was schrijfster/ filosoof Ayn Rand⁴¹, met Milton Friedman⁴² als één van haar grootste bewonderaars.

In de wereld van arbeid en inkomen - de werkvloer - ervaart de vakbeweging ook de wrange vruchten van doorschietend individualisme. Het fundament van de vakbeweging, 'samen staan we sterk', is vaak verdwenen uit de hoofden van werknemers. Maar ook binnen de vakbeweging zelf. Veel problemen op de werkvloer worden vooral bekeken vanuit de impact op het eigen 'ik': heb ik daar last van, of niet. Zo nee, dan is het dus niet mijn probleem. Volgende loket. Ook de oplossing voor problemen op de werkvloer wordt vaak gezocht via individueel handelen. "Ik ga dat even aanpakken." Maar ook: "Ik kan daar toch niets aan veranderen." Binnen de machts- en krachtsverhoudingen die een wezenlijk kenmerk zijn van onze samenleving, ook van de meeste arbeidsorganisaties, is het dus aan de vakbeweging om resoluut vorm te geven aan het alternatief: niet ik, maar wij.

⁴⁰ <https://www.parlementairdocumentatiecentrum.nl/id/vg09II4ukkw>

⁴¹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Ayn_Rand

⁴² https://nl.wikipedia.org/wiki/Milton_Friedman

Waarom rommelt het zo in de FNV?

De woorden 'analyse' en 'diepere oorzaken' worden binnen de FNV nu al een jaar of twee herhaald...maar niet omgezet in daden. Géén degelijke analyse, géén diepere oorzaken die worden blootgelegd. Laat staan dat ze worden aangepakt. Het lijken meer rituele bezweringsformules.

Grote vraag is: 'waarom'? Wat zijn de 'diepere oorzaken' dat de FNV blijft terugdeinzen voor deze uitdaging?

Daarvoor moeten we terug in de tijd. Medio jaren '80 ondergaat de hele (westerse) wereld de eerder genoemde neoliberale 'brainwash'. Letterlijk. Niet alleen de dogma's van marktwerking, maar óók die van economische groei als 'heilige koe', *consumenten boven alles*, de focus op het 'ik', het idee dat de tijd van 'grote verhalen' en klassentegenstellingen definitief voorbij is, doordrenken de hele samenleving, ook de vakbeweging. Tekenend is het ontstaan van een neoliberale 'sociaaldemocratie' in heel Europa in de jaren '90 van de vorige eeuw: Kok, Schröder, Blair. Met de 'zaakwaarnemende FNV' als vakbondsvariant.

In 2013 hield de Gentse professor Paul Verhaeghe de FNV een spiegel voor:

*"Wat blijkt, het neoliberalisme heeft ons allen beïnvloed met waarden en normen die terug te brengen zijn tot liberale uitgangspunten...de afbraak wordt verkocht met termen en met normen/waarden, die jijzelf ook gebruikt en aanhangt."*⁴³ Applaus was zijn deel...maar verder drong de boodschap niet door. De halfslachtigheid waarmee momenteel 'doorgeschoten' marktwerking wordt geanalyseerd en omgezet in een 'offensief', heeft alles te maken met het in vakbondshoofden verankerd neoliberale gedachtegoed.

Daar niet mee willen afrekenen vloeit ook voort uit de recente geschiedenis van de FNV. De crisis rond het pensioenakkoord (2011), het conflict tussen Vakcentrale en FNV Bondgenoten, het verdwijnen van boegbeelden Agnes Jongerius en Henk van der Kolk, het heeft allemaal geleid tot een vlucht naar voren.

Kenmerkende eerste piketpalen zijn het Akkoord van Dalfsen⁴⁴ (december 2011) en het rapport van de 'kwartiermakers' onder Jetta Kleinsma⁴⁵.

Resultaat: een fusie tussen ongelijksoortige, inhoudelijk en qua werkwijze fundamenteel verschillende organisaties. De auteur van dit stuk heeft het risico van 'alles op één hoop gooien' destijds meermalen aangekaart⁴⁶, maar was desondanks vóór die fusie. Achterliggende gedachte: eerst de neuzen een kant op krijgen en pas dan fuseren wordt een lange lijdensweg, met een heel groot afbreukrisico. De omgekeerde route, eerst fuseren en dan binnen het gezamenlijk verband van één organisatie een diepgaand, respectvol debat durven aangaan over de toekomstige koers en werkwijze, leek wel zo kansrijk.

Dat blijkt verkeerd gedacht, om niet te zeggen: naïef. Want er kwam geen eerlijk, gedegen en diepgaand debat. De FNV bezat niet de moed om gezamenlijk goed in de vakbondsspiegel te kijken. De FNV bleek niet in staat (of bereid) uit te stijgen boven de sociaaleconomische en ideologische uitgangspunten van het neoliberalisme. De confronterende analyse die de Gentse hoogleraar Paul Verhaeghe en zijn medesprekers ons op de 'FNV-beleidsdag' in juni 2013 presenteerden, is met grote snelheid in het museum van vakbondscuriositeiten opgeborgen.

Ook de energie om vanuit maatschappelijke feiten en trends tot herijking van visie en uitgangspunten te komen ontbrak.

⁴³ 'Visies op de vakbond van de 21^e eeuw', blz. 9-10. <http://www.verhagen-bakker.nl/vakbond/neolib2013.pdf>

⁴⁴ <http://www.verhagen-bakker.nl/vakbond/dnv/Dalfsen-besluitenlijst-fnv-3-december-2011.pdf>

⁴⁵ <http://www.verhagen-bakker.nl/vakbond/dnv/Rapport%20kwartiermakers%2011%20juni.pdf>

⁴⁶ In december 2011 via een blog, waaruit je de nodige twijfel kunt aflezen. Opvallend zijn de 12 do's en don'ts in dit stuk: een groot deel van de don'ts is droeve vakbondswerkelijkheid geworden. <https://arbobondgenoten.blogspot.nl/2011/12/fnv-van-oud-naar-nieuw.html>

In een voor het overige niet zo sterke column in de NRC, constateert ook Menno Tamminga het: *"Hoelang kunnen een offensief en een stammenstrijd samengaan? De vragen wat centraal moet en wat decentraal, verdelen de FNV al lang. Dat leidde in 2011 tot een crisis. Toenmalig voorzitter Agnes Jongerius ging weg. Er kwam een nieuwe structuur voor een nieuwe start. Maar oude vormen en gedachten blijken springlevend."*⁴⁷

De periode na 2010 is, naast andere kwesties, mede getekend door het spanningsveld tussen het op Henri Polak terug te voeren centralistische 'top down' denken en de sinds de jaren '70 van de vorige eeuw ook in de schoot van NVV en NKV opgekomen 'bottom-up' – ideeën van (kritische) vakbondsleden en -bestuurders. Een spanningsveld dat, mits ontdaan van de diverse machtsagenda's (*makkelijker gezegd dan gedaan...*), eigenlijk niet eens zo heel erg moeilijk te 'managen' is. Daarover meer in één van de andere notities.

Wat is er eigenlijk wél gebeurd sinds 2012?

- heel veel energie in organisatorische en budgettaire plaatjes (en gevechten)
- verstevigen van een 'top-down' bevelsstructuur: toenemend centralisme, haaks op de reclameslogan waarmee de fusie werd ingeluid: 'van bond naar beweging'.
- de fundamentele verschillen in visie en opvattingen zijn onder het tapijt geschoven, bedekt met de mantel der liefde, en omgezet in vage, bloedeloze vakbondsdoelen, zodat niemand zich tekort gedaan hoeft te voelen.

De sinds 2012 verhulde weeffouten verhinderen een onbevangen onderzoek naar de diepere oorzaken van de race naar beneden. Ze verhinderen het formuleren van eenduidige, breed gedragen, aan overheid en werkgevers geadresseerde eisen. Ze verhinderen een vakbonds aanpak waarin het fundament - de basis - versterkt wordt, waardoor óók sectoroverstijgende (polder)activiteiten aan kracht kunnen winnen.

Zolang de FNV dat niet wil of kan doorgronden, is het grootste struikelblok voor een succesvol offensief...de FNV zelf.

⁴⁷ https://www.nrc.nl/nieuws/2018/01/15/de-stammenstrijd-die-ook-een-vakbond-is-a1588407?utm_source=NRC&utm_medium=banner&utm_campaign=Paywall